

ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל

ויקרבני ימי ישראל למוות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו ... ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתי ממצרים וקברתי בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: (בראשית מז כט).¹

ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל פארץ פנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: (בראשית מח ז).²

בראשית רבה צו ה – למה לא להיקבר בארץ מצרים

"אל נא תקברני במצרים" - בשבילך ירדתי למצרים, בשבילך אמרתי אמותה הפעם.³
 דבר אחר: "אל נא תקברני במצרים", למה שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי.⁴
 דבר אחר: מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים? שלא יעשו אותו עבודת כוכבים. שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד.⁵

אבן עזרא בראשית פרק מח פסוק ז – מבקש שיוסף יבין ולא יכעס

וטעם ואני בבואי מפדן - שמתה פתאום ולא יכולתי להוליכה לקבורה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף, שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד אמך:⁶

רשב"ם בראשית פרק מח פסוק ז – לא היה לי פנאי

ואני בבואי מפדן - ... לכן קברתי בדרך, כי לא היה פנאי לקבורה אצל לאה במערת המכפלה. ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן.⁷

¹ יעקב פונה ליוסף בבקשה לא פשוטה (עובדה שהוא צריך לחזור ולהשביע אותו, ראה פסוק לא והמפרשים שם), אבל בהחלט סבירה, שיעלה את עצמותיו לארץ. לא קבורה סתם בארץ, אלא במקום מסוים: "ושכבתי עם אבותי", "וקברתי בקבורתם". כך גם מנמק זאת יוסף לפרעה כשהוא בא לבקש את רשותו: "אבי השביעני לאמר ... בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני" (בראשית נ ה). הכוונה כמובן למערת המכפלה, שם קבורים אברהם ושרה, יעקב ורבקה ו ... לאה. (ראה בראשית מט כט-לב: "קברו אותי אל אבותי", שם זה כבר ציווי לכל האחים). ופרעה שבמצרים היה עניין הקבורה במקום מסוים ומפואר דבר מקובל, מבין את הבקשה. אבל בשיח בין יעקב ליוסף, בממד הפנימי של בית יעקב, האם אין כאן איזו בעיה קטנה? האם אין יעקב מתעלם כאן מאיזה "פרט קטן"?

² כאן אנו עומדים באירוע אחר שמתחיל בפרק מח פסוק א: "ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה". יוסף לוקח את שני בניו מנשה ואפרים, נכדיו של יעקב, לקבל את ברכת הסבא. כמה זמן עבר מהאירוע הקודם איננו יודעים. מה שבולט באירוע שני זה, הוא שבאמצע דבריו החמים והאהבים של יעקב ליוסף, לאחר שנתן לו פי שניים בנחלת השבטים ("אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי") ולפני שהוא מברך ומנשק את הנכדים ("קחם נא אלי ואברכם", "בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה"), חוזר יעקב "כבדרך אגב" לאירוע הראשון של בקשתו להעלות את עצמותיו לאחוזת קברי האבות במערת המכפלה. "פתאום" יש בעיה. יוסף נדרש לא רק לטרוח בקבורה עצמה, אלא גם למחול על כבודה ומעמדה של אמו. לקבור את יעקב ליד לאה, כאשר רחל "נשארת בחוץ" וקבורה אי שם "בדרך אפרתה היא בית לחם". האם כשעלה יוסף לקבור את אביו בחברון הצפין עוד "כברת דרך" ופקד את קבר אמו? מה חשב כשהטמין את עצמות אביו ליד לאה והשלים בכך את שלושת הזוגות: אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. ורחל היכן היא? האם ראה אז את זהות הגורל בינו ובין אמו? שני האהובים שנדחו?

³ ראה דברינו [פגישת יעקב ויוסף](#) בפרשת ויגש שם הרחבנו לדון בביטוי זה "אמותה הפעם". ראה גם דברינו [מעשה בזקנה אחת](#) בדפים המיוחדים. כאן משתמע שיעקב רק ביקש לבלות את ימיו האחרונים במצרים ולא להשתקע לזמן ארוך.

⁴ אז יעקב מבין שצפויה לבניו דרך ארוכה עד שצאצאיו יעלו לארץ. ויוסף עצמו שנקבר במצרים? וכל אחיו "וכל הדור ההוא"? הדברים חוזרים בעליל לנושא הקשה של החלטת יעקב לרדת למצרים לא רק על מנת לראות את יוסף, לעבור את שנות הרעב ולחזור, אלא עקירה ממש עם כל השבט וכל הרכוש. ראה דברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש.

⁵ סיבות רבות מונה המדרש לרצונו של יעקב שלא להיקבר במצרים, אולי גם הרצון לשוב ולקנות חזקה במערת המכפלה, לשמור על קשר עם הארץ, גם דרך הקבורה (ועל כך יש דעות סותרות ראה בראשית רבה צו ה בפרשתנו על מתי חו"ל שבאים להיקבר בארץ ישראל, דברינו [קבורה בארץ ישראל](#) בפרשה זו); וכאמור רק יוסף הוא שיכול לקיים בקשה זו ("תעלא בעידינה סגיד ליה", רש"י). הכל טוב ויפה, אבל שוב, איפה הצד האישי והאנושי של יוסף? איפה רחל בסיפור הזה? יש עוד היבטים חוץ מכינים ועבודה זרה. ואם הוא מזכיר ליוסף "בשבילך ירדתי למצרים" ולכן יש עליך חוב להחזירני לארץ, הרי שאין ספק שהחוב הוא הדדי. יעקב יורד למצרים בשביל לראות את יוסף. ויוסף בשביל מה או בגלל מה ירד? בשביל לראות את שלום הצאן? (בראשית לז יד). ראה בראשית רבה פד י: "ויאמר לו הנני, אמר ר' חמא בר חנינא: הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתני, וידע היית שאחייך שונאים אותך והיית אומר לי הנני".

⁶ ובפירוש אבן עזרא שיטה אחרת הוא אומר: "נכון הוא לפרש שלא ישים יוסף את לבו למה לא נקברה רחל במערה כמו שנקברה לאה". יעקב מצפה מיוסף שיגלה גדלות רוח ("לא ישים לב") ולא יתחשבן עם אביו על כבוד אמו. למה? כבוד אב דוחה כבוד אם?

⁷ רשב"ם מצטרף למפרשים הרבים שמסכימים שיש כאן בעיה. לא סתם מזכיר יעקב כאן את קבורת רחל. הוא מרגיש צורך להתנצל בפני יוסף. ואם לא יכול היה לעשות זאת באירוע הראשון כאשר בקש את יוסף שיעלה לקבור אותו בארץ כנען, הוא עושה זאת עכשיו בשעה שהוא מברך אותו ואת בניו (נכדיו) ונותן לו "שכם אחד על אחיך". שים לב לדבריו התמוהים מה של רשב"ם: "כי לא היה לי פנאי לקבורה אצל לאה", שהרי בפשטות רחל נפטרה לפני לאה. אולי כוונתו שלאחר "וישב יעקב" והתבסס בארץ, היה

אור החיים בראשית מח ז – בקשת הקבורה וההתנצלות קשורים לברכת הנכדים

"ואני בבואי מפדן" – כתוב זה אין לו קשר עם מה שלמעלה ממנו, גם אין ידוע כוונת הודעה זו ... אפשר שנתכוון יעקב לרצות את יוסף על אשר סיבב מיתת אמו קודם זמנה ואמר כי טעם אשר החשיב ב' בניו כראובן ושמעון לצד כי מתה "עליו" רחל וקירב מיתתה.⁸

רמב"ן בראשית פרק מח פסוק ז – לאה היא האשה הראשונה

ועל דרך הפשט גם כן אמר לו כן כמתנצל, שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם, וכאשר קבר שם את לאה.⁹

ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות, וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ, וכבוד עשה לה במותה. אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו,¹⁰ ולאה היא הנישאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה.¹¹

שכל טוב (בובר) בראשית מח ז ואני בבואי – עלי מותה ועלבונה של רחל

ואני בבואי מפדן. מה ענין זה אצל זה? אלא שצפה יעקב אבינו שדעתו של יוסף לשאול את אביו על רחל אמו. מפני מה לא העלה אותה לקבורה במערת המכפלה הואיל והיתה חביבה עליו ביותר. ועד שלא התחיל יוסף לשאלו, התחיל יעקב ואמר: "ואני בבואי מפדן". כלומר, ואני הייתי רוצה לומר לך על אמך, כי בבואי מפדן ארם "מתה עלי רחל" - עלי היתה עלבונה, לפי שאין האשה מתה אלא לבעלה, ואין איש מת אלא לאשתו.¹²

בראשית רבה עא ב – אשת נעורים מול עיקרו של הבית

ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר: כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימתה לאה באחותה, נתן דעתו לגרשה. וכיון שפקדה הקב"ה בבנים, אמר: לאמם של אלו אני מגרש? ובסוף הוא מודה על הדבר, זהו שכתוב: "וישתחו ישראל על ראש המיטה" (בראשית מז לא) - מי היה ראש מיטתו של אבינו יעקב? לא לאה?¹³ "ורחל עקרה" - אמר ר' יצחק: רחל הייתה עיקרו של בית. שנה רבי שמעון בן יוחאי: לפי שכל הדברים תלויים ברחל, לפיכך נקראו ישראל על שמה: "רחל מבכה על בניה" (ירמיה לא יד); ולא סוף דבר לשמה, אלא לשם

מצופה שיעביר את קברה של רחל לחלקת הקבורה המשפחתית. ולא הייתה מניעה עקרונית שיעקב היה נקבר ליד שתי נשותיו והזוג השלישי במערת המכפלה היה בעצם משולש. לזאת בוודאי לא יסכים רמב"ן שמדגיש שרחל מתה בגלל שבארץ ישראל קיימו האבות את התורה ולא יכול היה יעקב להמשיך ולשאת שתי אחיות. אז להיקבר ליד שתיהן לדורות? ועוד נראה בהרחבה את דברי רמב"ן להלן.

⁸ אור החיים מדגיש את הפיצוי יותר מאשר את ההתנצלות. מיתת רחל מיד בכניסה לארץ היא הגורם לכך שלא נקברה במערת המכפלה (מכל הסיבות שכבר ראינו ואחרות). אבל לא זה מה שחשוב כעת, אומר יעקב. מה שחשוב הוא שאתה יוסף השלמת את ייעודה של רחל אמך שהייתה צריכה להביא ארבעה בנים לעולם. וכעת יש לנו אותם: יוסף, בנימין, אפרים ומנשה. ולכן הפסוק הזה כאן. האם ראה יוסף פיצוי בכך?

⁹ יוסף יגיע למערת המכפלה ושם לא ימצא את קבר אמו. גם רמב"ן מסכים שיש כאן בעיה. אך מה ההתנצלות של יעקב? ראה המשך דבריו שם בראשית לפחות לא קברתיה בחוץ לארץ (בניגוד לרש"י שאומר שרחל נקברה בחו"ל (??)). שנית, יעקב היה כבד ברכוש ובני בית ושלישית היכן הרופאים לחנוט את הגופה? ועוד ועוד. האם יוסף צריך לקנות את כל ההתנצלויות האלה? טיפול ברכוש ובני בית? האין זה מזכיר את מה שיעקב אומר לעשו על מנת להסתלק ממנו! את הסיבה הזו צריך יוסף לקבל?

¹⁰ על שנשא שתי נשים? ומה עם אברהם?

¹¹ כאן מגיע רמב"ן לאמת הפשוטה והאכזרית. הכל התנצלויות. יעקב יודע שיוסף יודע (שיעקב יודע שהוא יודע) שכל הדיבורים האלה הם התנצלויות כלפי חוץ ושהסיבה האמתית היא שלאה היא האישה הראשונה והאמתית. היא אולי לא האישה האהובה אבל היא אם מחצית השבטים, בת זוגו הראשונה של יעקב בחיים והאחרונה במנוחת עולמים. ראה איך יהודה אומר ליוסף (כשעדיין לא ידע שהוא יוסף ולפיכך הוא כמשיח לפי תומו) בשם אביו: "ויאמר עבדך אבי אלנינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתך" (בראשית מד כז). ראה גם ב-"אלה שמות" של בני בית יעקב היורדים מצרימה בספר בראשית פרשת ויגש: "בְּנֵי רַחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב וּבְנֵימָן" (בראשית מו ט). לאה לא מכוונה בשום מקום "אשת יעקב". אבל שום כינוי לא ישנה את העובדה שלאה היא הראשונה ובמערת המכפלה אין מקום לשלישייה.

¹² רעיון זה, הנשען על המילים "מתה עלי רחל", מופיע במספר רב של מדרשים. ראה רות רבה פרשה ב: וימת אלימלך איש נעמי - מת האיש, מי מחסרו? אשתו ... מתה אשתו, מי מחסרה? אלא בעלה - "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל". א"ר יוחנן, עלי מיתתה של רחל. אמר יעקב אבינו: קשה היא עלי מיתתה של רחל, מכל הצרות הבאות עלי". אמך, אומר יעקב ליוסף, היא קודם כל אשתי ואח"כ אמך. אתה מצטער וכואב? לי כואב פי כמה. מאז שנפטרה, אין לי חיים. האם זה הסבר שיוסף צפוי לקבל?

¹³ הרבה דרשות נאמרו בשבח האשה הראשונה אשר נקראת גם אשת נעורים: "אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה" (יבמות סג ע"ב), "כל המגרש אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עלי דמעות" (גיטין צ ע"ב), "כל אדם שמתה אשתו ראשונה, כאילו חרב מקדש בימיו" (סנהדרין כב ע"א) ועוד. בתקופת חז"ל הייתה לדרשות אלה משמעות בגלל ההיתר של ריבוי נשים או לחילופין גירושים קלים מדי (ראה מסכת גיטין פרק ט משנה י) ואין הן קשורות ישירות לענייננו. אבל עובדה היא שלאה היא הראשונה ואי אפשר לקחת לה זאת, גם אם נישואיה ליעקב היו ברמאות מה. עובדה זו היא שקבעה בסופו של דבר עם מי ישכב יעקב במנוחת עולמים. לרחל נועד תפקיד אחר, כפי שממשיך המדרש ואומר.

בנה: "אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף" (עמוס ה טו); ולא סוף דבר לשם בנה, אלא לשם בן בנה, שנאמר: "הבן יקיר לי אפרים" (ירמיה לא יט).¹⁴

שבת שלום חזק חזק ונתחזק מחלקי המים

מים אחרונים: יש מדרשים שתוקפים את הנושא מזווית אחרת לגמרי. העימות בין עשו ליעקב שלכאורה הסתיים בפרשת וישלח, נמשך על מערת המכפלה. ראה רמב"ן בפרשתנו מט לא ומדרש תנחומא כאן, בדברינו [יעקב עשו ומערת המכפלה](#) בפרשה זו. ראה גם [פרידת יעקב ועשו – סגירת החשבון?](#) רחל מתה בחיי יצחק ולכן לא יכול היה יעקב לקבורה במערת המכפלה לפני אביו ואמו. לאחר מות אביו פרץ הריב. בקבורת לאה תופס יעקב חזקה על מערת המכפלה.¹⁵ הוא ממשיך בחיזוק החזקה בכך שהוא מטריח את יוסף לעלות לקבור אותו ולא להמתין עד שייגאלו ממצרים.

¹⁴ מדרשים רבים מפתחים את דמות "רחל לדורות" שיותר מכל האבות והאמהות מלווה את בניה הן בירידתם לגלות והן בחזרתם לארץ. לפיכך היא קבורה בנפרד בדרך אפרת. ראה איכה רבה פתיחתא כד: "באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה: רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים ... ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתי לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים ... והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בם כרצונם? מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן ... ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושב בנים לגבולם". רחל מוחלת על כבודה ולא מקנאת באחותה, לא בחייה (האמת שכן קנאה) ויותר מכך גם לא במותה. האם זה מנחם את יוסף? האם אפשר לראות בשליחות היסטורית פיצוי והתנצלות ראויים על עלבון ופגישה אישיים? האם מצופה מיוסף שיבין את השליחות ההיסטורית שלו ושל אמו ויעלה אותם מעל רגשותיו האישיים? האין כל סיפורי האבות וספר בראשית הם ברוח זו?

¹⁵ אבל לפי טענת עשו שלא וויתר, גם לקח בכך יעקב את חלקו במערה.